

УДК 371.132

Максимов О.С., Єрмак Н.П.

АНТРОПОЛОГІЧНА СУТНІСТЬ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

Постановка проблеми. Проблема вчителя та його підготовки не нова. Вона існує в історії людства стільки ж, скільки саме людство вирішує завдання навчання та виховання підростаючих поколінь. Реформування системи освіти в Україні неможливе без проведення нових досліджень у галузі підготовки педагогічних кадрів, оскільки специфіка

діяльності вчителя диктує необхідність насичення його підготовки професійними технологіями, що дозволяють останньому оволодіти мистецтвом управління процесом виховання особистості.

Вимоги часу й розпочата радикальна реформа системи освіти в Україні орієнтують нинішніх і майбутніх учителів і викладачів на відмову від авторитарного стилю навчання на користь гуманістичного підходу із знанням людини, дитини, їх реального життя (педагогічна антропологія), на застосування методів, які сприяють розвитку творчих засад особистості з урахуванням індивідуальних особливостей учасників навчального процесу та спілкування під час розв'язування навчальних задач (засвоєння загального способу навчання).

Існує думка про необхідність комплексного підходу до професійної підготовки студентів педагогічних закладів освіти, сутність якого полягає в єдності загально-педагогічного та морального розвитку спеціаліста [4].

Розвиток світової та вітчизняної системи освіти стратегічно спрямований на розв'язування проблеми розвитку особистості вчителя та учня. В сучасних умовах навчального процесу вчитель стає організатором всіх видів діяльності учня, компетентним консультантом, помічником, краще фасілітатором когнітивного процесу. Школі завжди були потрібні учителі високої кваліфікації, ерудовані, з широким кругозором, але сьогодні “необхідні не просто хороші вчителі, а вчитель-технолог, учитель-майстер, учитель-новатор” [7, с. 4]. Для того, щоб процес навчання був більш ефективним і плідним, професійні вміння педагога в першу чергу повинні бути спрямовані на діагностику діяльності та розвитку школярів, а вже потім на контроль знань і вмінь. Це дуже складно, оскільки вимагає від вчителя вдалого використання і поєднання знань із педагогіки та психології – з фаховими особливостями предмета.

Але в останні роки в Україні докорінно змінилося соціальне призначення освіти. Наголос робиться на якість освіти, універсальність

підготовки людини нової формації, на формування в неї вмінь адаптуватися до ринкових відносин, самостійно набуваючи знання.

Згідно з Національною доктриною розвитку освіти України у XXI столітті школа покликана зберігати унікальність і неповторність кожного учня, створити умови для реалізації його позитивних можливостей, виховати людину як найвищу цінність, навколо якої ґрунтуються всі інші пріоритети.

Реалізувати визначені завдання може лише високопрофесіональний педагог, майстер своєї справи, який володіє критеріями професіоналізму, що складаються, відповідно до сучасних уявлень, з трьох блоків чи компонентів: загальнокультурного, психолого-педагогічного, предметно-технологічного.

З погляду на це, вчитель організує навчально-виховний процес, формує механізм саморозвитку особистості, її пізнавальної активності, стає посередником між культурою і підростаючою особистістю, в якому, за висловом Ш. Амонашвілі, він повинен зробити дитину своїм "соратником", яка активно допомагає собі у створенні самої себе, Тому в останній час, виходячи із законів людського розвитку, стає необхідним у підготовку майбутнього вчителя включити елементи педагогічної антропології, спрямованої на розв'язування навчальних задач. Звідси виникає проблема з'ясування значення педагогічної антропології у підготовці майбутнього вчителя, який має навчитися розв'язувати навчальні задачі з хімії.

Зв'язок роботи з науковими темами. Вибраний напрямок дослідження відповідає плану науково-дослідної програми Мелітопольського державного університету Міністерства освіти України (номер державної реєстрації 0101Ш07190).

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що проблеми підготовки майбутніх учителів до педагогічної діяльності відбиті в

багатьох дослідженнях. У них, зокрема, розглядаються питання структури педагогічних здібностей, їх формування, зв'язку з педагогічною майстерністю (Ф.М. Гоноболін, І.Ф. Кривоніс, В.А. Крутецький, Д.Ф. Ніколенко, В.О. Сластьонін, Н.М. Тарасович та інші). Значна увага приділяється проблемам удосконалення підготовки фахівців у царині педагогічної антропології (І.П. Аносов, В.І. Аксакова, В.Б. Куліков, Б.М. Бімбад, В.А. Сластьонін, С.А. Смірнов тощо). Проблемі ж розв'язування навчальних задач присвячені роботи М.В. Гамезо, В.В. Давидова, А.М. Леонтьєва, Д.Б. Ельконіна та інших. У методиці викладання хімії вперше О.С. Максимов зробив спробу розглянути поняття навчальної задачі.

Мета дослідження. Розглянути питання підготовки майбутнього вчителя хімії в концепції педагогічної антропології з опорою на формування вміння розв'язувати навчальні завдання.

Завдання.

1. Розглянути особливості підготовки майбутніх вчителів в контексті педагогічної антропології.
2. Виявити вплив ідей педагогічної антропології на становлення особистості майбутнього вчителя.
3. З'ясувати значення навчальних задач з хімії у підготовці майбутнього вчителя.

Результати дослідження та їх обговорення. З метою з'ясування питання про особливості особистості майбутнього вчителя хімії в нашому дослідженні проводилися бесіди з учнями 11-х класів м.Мелітополя Запорізької області та студентами Мелітопольського державного педагогічного університету. Також аналізувалися студентські твори. Це сприяло створенню словесного портрету кваліфікованого викладача. Перш за все учні та студенти виділяють такі якості, як гуманне ставлення до тих, хто навчається, високий рівень культури, знання курсу і вміння логічно і чітко сформулювати основні його

положення й закономірності, широке використання інноваційних технологій навчання. Крім того, використовувалися результати експерименту Л.Нечволод [6], у ході якого було виявлено, що 69% опитаних учителів не володіють теоретичними і практичними вміннями щодо особливостей дитячої психології; не мають чіткого уявлення про інноваційні педагогічні технології; не використовують у процесі діяльності педагогічну техніку; не дотримуються культури ділового мовлення; не дбають про створення “суб’єкт-суб’єктних” стосунків у організації навчання та виховання.

Свою необізнаність учителі пояснювали тим, що питанням теорії психології і педагогіки мало приділялося уваги в роботі школи; шкільні підручники через однотипність завдань не забезпечують потреби школярів, не викликають у них інтересу та інше.

Отримані у процесі експериментальних досліджень показники стали поштовхом до з’ясування особливостей підготовки майбутніх учителів із заданими якостями та до пошуку відповіді на запитання: чи може учитель, що не має глибоких усвідомлених знань з психології та педагогіки, виховувати та навчати особистість, допомогти їй знайти в собі другу людину і шляхом самоаналізу й самокорекції створити умови для її розвитку; коли починається народження вчителя, яку роль у вирішенні проблеми відведено ВНЗ і школі, та що допоможе у підготовці майбутнього вчителя?

Розв’язанню проблеми може, як записано в Державній програмі "Вчитель" [2], сприяти: 1) довгострокове прогнозування потреб держави, конкретного регіону у педагогічних працівниках; 2) створення цільової програми довузівської орієнтації на педагогічні професії; 3) розробка і впровадження науково-обґрунтованої системи педагогічної профорієнтації школярів; 4) осмислення механізму вибору абітурієнтів вищих педагогічних навчальних закладів.

А для тих, хто вже обрав професію вчителя, професійне становлення, на нашу думку, можливе за умов використання наробок педагогічної антропології, яка допоможе майбутнім учителям хімії оволодіти методикою розв'язування та застосування навчальних задач у навчально-когнітивному процесі.

Щоб зрозуміти, що є “педагогічна антропологія”, необхідне знання терміну “антропологія”. Він розшифровується як “знання про людину”, “наука про людину” і виник в кінці XVIII сторіччя. Цей термін запропонував І.Кант (1724-1804) для позначення особливої автономної області знань, нової науки – науки про людину, якої до того часу не було.

Не дивлячись на те, що ще Протогор проголосив: “Людина є міра всіх речей, існуючих та неіснуючих”, саме І.Кант був першим, хто стверджував наступне: людина – найголовніший предмет науки, кінцева мета науки – саме пізнання самої людини; більш того, пізнання людини є важливішою умовою розуміння світу в цілому... Кант навіть вважав, що наука, яка стане вивчати родові ознаки людей "як земних істот, обдарованих розумом" варто б називати світоведенням, “не дивлячись на те, що людина – тільки частина земних творінь”, і все ж науку, яка стане вивчати людину як самостійний феномен, предметом якого стане сама людина, Кант назвав не світоведенням, він дав їй іншу назву – антропологія.

Значить, антропологія – це спеціальна наука про людину як складний і надзвичайно вагомий феномен.

Прикметник же “педагогічна” з'явився в одному з розділів антропології тому, що цей розділ вивчає антропологічний облік не дорослих, а дітей (в нашому дослідженні це впливає на формування необхідного ставлення майбутнього вчителя до дитини). Вона відпрацьовує способи фіксації цього обліку та його зміни під впливом різних факторів – природних, соціокультурних, екологічних; описує типову для конкретного етносу вікову динаміку дітей. Визначає залежність антропологічних показників від режиму

та змісту життя конкретних освітніх закладів, від специфіки організації дидактичної та виховної системи.

Уперше термін “педагогічна антропологія” використав М.І.Пирогов (1810 – 1881) у своїй відомій статті “Питання життя” (1856), а уточнив, наповнив конкретним змістом К.Д.Ушинський (1824–1870) в спеціальній багатотомній праці “Людина як предмет виховання. Досвід педагогічної антропології” (1868-1869).

Поява досить незвичного терміну “педагогічна антропологія” не було невідповідним. В другій половині ХІХ ст. ситуація вимагала змін школи – її організації, змісту освіти, педагогічного світогляду. Була необхідна педагогіка, що орієнтована на збереження та вдосконалення людської природи, а не лише на передачу та примноження людського знання.

Для М.І.Пирогова, як і для К.Д.Ушинського, термін “педагогічна антропологія” позначав “нову педагогіку”. Їх вихідні установки відігравали визначальну роль в побудові цієї педагогіки. Сутність вихідних установок можна передати наступним чином:

Людина і дитина – основні соціокультурні цінності. Так, М.І. Пирогов вважав, що і держава, і народ, і людство існує лише для людини, а дитина – мета самого себе, а не засіб досягнення будь-якої мети.

Виховання – основний зміст педагогічного процесу, цілями якого є:

- “зробити нас людьми, виховати не моряків, солдат, юристів, але людей і громадян“(М.І.Пирогов);

- “відкрити засоби до утворення в людині такого характеру, який протистояв би напору усіх випадковостей життя, рятував би людину від їх шкідливого впливу та давав би йому можливість здобувати звідусіль тільки добрі результати” (К.Д. Ушинський) тощо.

Засоби свого “виховного впливу” нова педагогіка повинна була “черпати” з природи людини, тобто виходити із об’єктивних законів людського розвитку.

Педагогічна діяльність розглядалась в педагогічній антропології як цілісний процес, спрямований на цілісний же розвиток не тільки свідомості, почуттів і волі дитини, але і на вдосконалення його тілесних, душевних та духовних прагнень, взаємопов'язаних між собою.

Педагогічній антропології потрібний був “новий” педагог: не просто добре знаючий певну науку, але володіючий фундаментальними знаннями про людину, про дитину, про пізнавальний процес, з одного боку, і про реальне життя дітей і дорослих, природи і суспільства, з іншого. їй був потрібен вихователь, який брав би участь у педагогічному процесі та сприймав дитину як рівноправного учасника цього процесу.

Від вихователя вимагалось вміння впливати на дітей без насилля, не “нав’зувати своїх переконань вихованцю, але пробуджувати в ньому жагу цих переконань і мужність до оборони їх як від власних прагнень, так і від інших” [5, с. 14-19].

Спираючись на зазначені моменти, ми зробили спробу з’ясувати роль педагогічної антропології у підготовці майбутнього вчителя. У нинішній час антропологічний принцип – один із ведучих в педагогіці, а антропологічне знання – стрижень професійної підготовки вчителя.

Сьогодні педагогічна антропологія відіграє роль інтегрованого знання про дитину як цілісну істоту, повноцінного представника виду *Ното зарієпв*, повноправного учасника виховного процесу. Як зазначає С.А.Смірнов: “...педагогічна антропологія аналізує становлення конкретних індивідуальних якостей людини в практиці навчання та розвитку” [7].

При підготовці майбутнього вчителя враховуються:

1) функції, які виконує педагогічна антропологія, являючись:

- теорією сучасного педагогічного знання;
- науковою основою гуманітарного педагогічного світогляду;
- теоретичним обґрунтуванням педагогічних новацій в галузі виховання;

- 2) об'єкт педагогічної антропології – відношення людина-людина;
- 3) предмет педагогічної антропології – дитина як учасник виховного процесу.

Таким чином, педагогічна антропологія відкриває справжній облік дитини і в той же час робить знання про людину актуальними для педагогіки, дозволяє спиратися на антропологічне знання в процес організації та усвідомлення педагогічного процесу (усвідомлення загального способу пізнання, способу розв'язування навчальних задач).

Не відкриваючи нічого нового, педагогічна антропологія розставляє акценти в уже відомому, актуалізує та інтегрує в педагогіку найрізноманітнішу інформацію, що має відношення до дитини, її фізичного і духовного буття, розвитку, виховання.

Також треба враховувати те, що “педагогічна антропологія” – багатозначне поняття. В теперішній час існує чотири його значення. Одне з них позначає природно-наукову дисципліну, що сконцентрована на антропологічному обліку дітей, головним чином учнів. Друге є педагогічно орієнтовним філософським вченням О.Больова. Третє – “новою педагогікою” XIX ст. Четверте – методологією сучасної педагогіки.

Сучасна педагогічна антропологія інтегрує всі знання названого поняття. Вона збагачується за рахунок різних наук, в тому числі і за рахунок таких “галузевих” антропологій, як філософська, релігійна, культурна, соціальна, психологічна та інші, що не може не вплинути на майбутнього педагога. Інтегруючи природно-наукове, філософське, психологічне, власне педагогічне та інші уявлення про людину, педагогічна антропологія створює цілісний образ не тільки дитини, але й виховання, аналізує прецеденти і умови ефективності практичного втілення своїх ідей у діяльності педагогів, практичних психологів, соціальних педагогів, батьків.

Сьогодні можна констатувати, що і саме словосполучення “педагогічна антропологія” та її ідеї досить широко проникли в

педагогіку. Антропологічне знання все більш визначається ядром професійної компетентності вчителя, педагога, оскільки саме воно зв'язує цілі, задачі, зміст, технологію освіти в цілісну гуманістичну систему. Саме антропологічне знання обумовлює усвідомлене використання особистісно орієнтованих педагогічних технологій, пріоритет суб'єктно-сміслового стилю діяльності вчителя над інформаційним, що надзвичайно актуальне в сучасних умовах. Під час підготовки майбутні вчителі мають знайти відповідь на питання: "Чому навчати?" Тут є необхідним вибір. Зміст освіти відбирається за критеріями природи і сутності особистості, повноти і системності видів діяльності, що є необхідним для розвитку її здібностей.

Зміст загальної освіти визначається особливою, так званою загальною культурою. Ядро її – культура розумової, духовної, практико-орієнтованої праці. Загальна освіта включає в себе і природно-науковий компонент. Гуманітарна освіта не протистоїть натуралістичному. Також необхідно навчати розуміти людину самою себе, що є системоутворюючим компонентом змісту освіти. Тільки за цієї умови особистість здатна зрозуміти інших, признати правоту кожного та прийняти цю правоту не як вороже собі, а як підлеглу урівноваженню, гармонізації, переговорно-компрісному врегулюванню.

Основний зміст освіти є знання про пережите буття особистості. До цього змісту входять, як мінімум, наступні складові: 1) уявлення, переживання та очікування людини, пов'язані із сенсом життя, змістом щастя; 2) уявлення, переживання, пов'язані із центральними опозиціями буття: знання і незнання, правда і неправда, мудрість і дурниця, добро і зло, сила і слабкість, радість і страждання, безпека і страх, важливе і неважливе в житті тощо.

Майбутнім вчителям необхідно також знати про навчально-виховний план школи. З його допомогою відбувається інтегрування в єдине ціле всіх

видів навчальної і виховної роботи в сучасній школі. Зазначений план вбирає в себе все ширші центри освіти, всі типи діяльності учіння і навчання, самовдосконалення та виховання. Він передбачає час для групової та індивідуальної активності, аудиторної й позааудиторної діяльності, спільної з дорослими і без їх безпосередньої участі роботи. У плані гармонізується, врівноважується і оптимізується поєднання гуманітарно-естетичних дисциплін з природно-технологічними і математичними тощо. Особливо цінно збалансувати корекційну, компенсаторну роботу з пошуком талантів. Важливо постійно задавати зону найближчого розвитку школярів, які володіють різними рівнями здатностей і підготовленості тощо [1]. Також для роботи в школі майбутньому вчителю хімії необхідно оволодіти методикою розв'язування та застосування навчальних задач. “Процес розв'язування навчальних задач з хімії припускає постанову дидактичних задач до кожного уроку, які реалізуються завдяки розв'язуванню пізнавальних задач. Зазначимо, що від того, як учитель усвідомить даний процес, буде залежати діяльність школярів з розв'язування зазначених навчальних задач. Щоб здійснити свої обов'язки у цьому напрямі методичної роботи, вчитель хімії мусить бути спеціально підготовленим. Професіоналізм вчителя хімії виявляється у тому, що він здобуває знання про те, як навчати, як формуватися учню як особистості” [3]. Тут важливе значення має розвиток мотиваційної сфери. Реально діючими мотивами прийнято називати такі, що виникають та розвиваються самостійно і є виявом внутрішньої потреби студента в підготовці до успішного застосування змісту фахових предметів на практиці.

Висновки. 1. Розглянуто сутність поняття “педагогічна антропологія”. 2. З'ясовано особливості підготовки майбутнього вчителя за умов педагогічної антропології. 3. Виявлено значення ідей педагогічної антропології на становлення особистості майбутнього вчителя. 4. З'ясовано, що у підготовці майбутнього вчителя є необхідним

навчання загальному способу розв'язування навчальних задач з хімії, які сприяють розвитку школярів і змінам у їх свідомості.

Напрямки подальших досліджень. В результаті подальших досліджень будуть розроблені питання: 1. Використання в підготовці майбутніх учителів ідей педагогічної антропології дозволить орієнтуватись в освітньому просторі, виконуючи свої професійні обов'язки та формуючи особистість школяра. 2. Використання при підготовці майбутніх учителів хімії методики розв'язування і застосування навчальних задач допоможе у розвитку “суб’єкт-суб’єктних” відношень між вчителем та учнями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бим-Бад Б.М. Современная педагогическая антропология (из раздела “Воспитание человека человеком”) / Б.М. Бим-Бад // Педагогика толерантности. – 1999. – №3/4. – С.155 – 162 .
2. Державна програма “Вчитель”. – К.: Редакція загальнопедагогічних газет, 2002. – 40 с.
3. Єрмак Н.П. Проблеми психолого-педагогічної підготовки вчителя до викладання хімії в школі / Н.П.Єрмак // Науковий вісник Чернівецького університету: збірник наук. пр. – Чернівці: Рута, 2003. – С. 67 – 72. – (Вип. 181: Педагогіка і психологія).
4. Максакова В.И. Педагогическая антропология: учеб. пособие для студ. пед. Заведений / В.И. Максакова. – М.: Издательский центр “Академия”, 2001. – 208 с.
5. Нечволод Л. Системний підхід до формування педагогічної майстерності вчителя Л. Нечволод // Науковий вісник Чернівецького університету: зб. наук. пр. – Чернівці: Рута. – С. 118 – 122. – (Вип. 181: Педагогіка і психологія).
6. Освітні технології: навч.-метод. посібник / О.М.Пехота, А.З.Кіктенко, О.М.Любарська та інші.; за заг. ред. О.М.Пехоти. – К.: А.С.К., 2002. – 225с.

7. Смирнов С.А. Современная антропология. Аналитический обзор / С.А.Смирнов // Человек. – 2004. – №1. – С. 61 – 67.

АНОТАЦІЯ

Максимов О.С., Єрмак Н.П. Антропологічна сутність підготовки майбутнього вчителя. Висвітлюються питання підготовки майбутнього вчителя до професійної діяльності в умовах застосування ідей педагогічної антропології. Розглядаються дефініції “антропология”, “педагогічна антропология” в історичному ракурсі. Робиться наголос на необхідність використання положень педагогічної антропології у навчанні вчителів розв’язувати навчальні задачі з хімії.

Ключові слова. Педагогічна антропология, структура педагогічної антропології, антропологічне знання, зміст освіти, виховання.

АННОТАЦИЯ

Максимов А.С., Ермак Н.П. Антропологическая сущность подготовки будущего учителя. Рассматриваются вопросы подготовки будущего учителя к профессиональной деятельности в условиях применения идей педагогической антропологии. Рассматриваются дефиниции “антропология”, “педагогическая антропология” в историческом ракурсе. Делается акцент на необходимость использования положений педагогической антропологии в обучении учителей решать учебные задачи по химии.

Ключевые слова. Педагогическая антропология, структура педагогической антропологии, антропологическое знание, содержание образования, воспитание.

SUMMARY

Maksimov A.S., Yermak N.P. Anthropological essence of a future teacher's training. The questions of a future teacher's training to the professional activity are under consideration in the conditions of application of pedagogical anthropology ideas. There is the definition of the terms

anthropology and pedagogical anthropology in the historical aspect. There is an accent to use the regulations of the pedagogical anthropology in teachers' training to solve the educational tasks in Chemistry.

Key words. *Pedagogical anthropology, structure of pedagogical anthropology, anthropological knowledge, content of education, education*